

ks. Jay Rosenin haastattelu, *Tiedotustutkimus* 3/1995) saavat Schudsonilta vain varoista tukea (vaikka hänen vuodelta 1983 oleva päätöstekstinsä lanseeraakin joukon kansalaisjournalismin perusideoita).

Schudsonin mielestä ihmisten yhteisöllisen aktivoiminen ja toimivan demokratian luominen ovat journalismin korkeimpia tavoitteita, mutta realisti myöntää, että suuren osan elämästään ihmiset viettävät aktiivisen yhteiskunnallisen toiminnan ulkopuolella, tai parhaimmillaankin poliittisen teatterin katsomossa.

Niinpä journalismiltakaan ei pidä olettaa mahdolluttomia, ja on nähtävä myös perinteisen uutisjournalismin arvo. Se tarjoaa ihmisille potentiaalisia tiedon resursseja, joista ammentaa silloin, kun yhteiskunnallisen toiminnan mahdollisuus, osallistuminen julkiseen elämään juuri heille avautuu.

Schudsonin historiallinen, mallittainen ja perusteellinen empiriinen ote johtaakin hänet melko laimeaan lopputulemaan. Hänen kirjansa päätökseksi sijoittama teksti päättyy ajatukseen, jonka mukaan journalismin pitäisi yrittää tulla toimeen oman sisäänrakennetun jakomielisyytensä kanssa.

Journalismin pitäisi ikäänkuin teeskennellä, että demokratia sanan vaativassa mielessä olisi totta ja mahdollista. Mutta tämän korkealentoisen tavoitteen rinnalla sen pitäisi muistaa, että kaikista ihmisistä ei koskaan tule rationaalisia, aktiivisia ja älyllisesti osallistuvia. Sen vuoksi journalismin on 'edustettava' näitä ihmisiä vallan käytävillä, jonne he itse eivät tohdi tai halua astua.

Tämän jakomielisyyden hyve piilee siinä, että molemmat oletukset ovat eri tilanteissa päteviä, sanoo Schudson. Olipa tämä totta tai ei, se on kuitenkin kirjan päätteeksi eräänlainen antiklimaksi. Itse asiassa Schudson toistaa näin erään nykyaikaisen journalismin itselleen luoman myytin, mielikuvan yleisöstä kolikkona, jonka toista poskea komistaa aktiivinen, osallistuva, julkisuuteen suuntautuva kansalainen ja jonka kääntöpuolella 'pihtiputaan mummo' kutoo sukkaa keikutuolissa.

Kun on lukenut juuri lukenut pari sataa sivua osuvaa ja kiintoisaa analyysia siitä, miten journalismi on aikain kuuessa muuttunut, on jotenkin lomaannuttavaa, että lopputulos journalismin nykyisen haasteiden edessä on näin vaisu. Tahtomattaankin Schudson näyttää sanovan, että journalismi ei sittenkään kovin perustavalla tavalla taida muuttua, ja että sen luonne määräytyy sen sisältä käsin. Mutta eikös historian opetus ollut täysin päinvastainen?

RISTO KUNELIUS

Tulevaisuuden-tutkija tietoyhteiskunnan kimpussa

Heinonen, Sirkka (1995) **TIEYOYHTEISKUNTA JA KESTÄVÄ KEHITYS. RISKEISTÄ MAHDOLLISUUKSIIN.**

Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Helsinki: Painatuskeskus. 154 s.

Idea luonnonmukaisesti itseään uudistavan ja modernin informaatioyhteiskunnan risteysasemasta eli kestävä kehityksen tietoyhteiskunnasta tai "reflektiivisen ekologisen modernisaation" yhteiskunnasta on tutkimusaiheena haasteellinen. Kuten Erik Ailardt taannoin totesi: "Erityisesti on syytä kiinnittää huomiota kolmeen ilmeiseen vaaratekijään. Ne ovat piittaamattomuus ympäristöhävitystä osoittavista tutkimustu-

loksista, humanisten tutkimuksen alasajo sekä tämän hetken yhteiskuntatieteen ja filosofian kykenemättömyys vastata ajan haasteisiin".

Sirkka Heinonen on tarttunut rohkeasti tärkeään tutkimusaiheeseen. Pyritäänhän Suomesta mm. valtiovarainministeriön ja opetusministeriön aloittein ja toimenpitein tekemään "tietoyhteiskuntaa". Samoin "kestävästä kehityksestä", Suomen "tulevaisuudesta" ja jopa kansakunnan "henkisestä tilasta" on laadittu roppakaupalla muistioita ja seiontekoja viime vuosina. Nämä muistiot, selonteot ja tutkimukset tarjoavat aineksia mielenkiintoiselle yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle ja keskustelulle "kestävän kehityksen tietoyhteiskunnasta" vuosikausiksi eteenpäin.

Keskustelu puuttuu

Tietoyhteiskunnan ja kestävä kehityksen teemaa ei ole osattu yhdistää Suomessa valtionhallinnossa erityisen hyvin. Esimerkiksi vuoden 1995 alussa julkaistu Suomen kestävä kehityksen toimikunnan raportti "Kestävä kehitys. Lähivuosien toimenpiteitä Suomessa ja Suomen kansainvälisessä yhteistyössä" sisälsi aika kepeät ainekset suhteessa tietoyhteiskunnan kehittymiseen. Suomen Akatemian kestävä kehityksen tutkimusohjelma, joka julkaistiin jo vuonna 1990, on ollut Suomen mittakaavassa varsin laaja monitieteellinen tutkimushanke. Sen osana on syntynyt myös Sirkka Heinosen tutkimus *Tietoyhteiskunta ja kestävä kehitys*.

Näin jälkikäteen arvioituna näyttää siltä, että Suomen Akatemian kestävä kehityksen tutkimusohjelman kautta saatuja tuloksia ei ole osattu käyttää hyväksi eri ministeriöissä. "Kestävä kehityksen tietoyhteiskunta" ei aina-kaa tässä mielessä näytä käytännössä toteutuvan Suomessa. Hyviä ajankohtaisia ja konkreettisia esimerkkejä oman suomalaisen "tietoyhteiskuntamme" toimimattomuudesta tarjoavat vuonna 1993 julkaistusta Valtioneuvoston tulevaisuusselonteosta *Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoeh-*

dot tai vuonna 1995 julkaistusta Rooman Klubin Suomen komitean raportista *Kansainvälinen vastuumme. Suomen malli* käyty yhteiskunnallinen "keskustelu" eri medioissa. Joukkotiedotusvälineissä keskustelua ei ole käyty käytännössä iänsikaan.

Tulevaisuus näyttää olevan vaikea asia medialle, vaikka mediat ovatkin yhä enemmän siirtyneet reaaliaikaisesta raportoinnista kohti tulevaisuuden ennustamista. Asian tiivistä hyvin Suomen Pankin kansantalousosaston päällikkö Antti Suvanto todetessaan viime marraskuussa, että "Suomessa arvioihin vaikuttavat ohuet mielipidemarkkinat".

Muun muassa näistä konkreettisista syistä johtuen Suomessa termiin "tietoyhteiskunta" tulee suhtautua varauksella. Tietoyhteiskunnan toteutuminen vaatisi selkeitä poliittisia linjauksia ja päätöksiä strategisesta resurssoinnista mm. monipuolisen mediakritiikin, tutkivan journalismin ja nykyistä aloitteellisemman, kansalaisyhteiskunnan tasolla toimivan kirjastolaitoksen kehittämiseen. Ilman näitä yhteiskunnallisia peruspäätöksiä tietoyhteiskunta ei voine toteutua.

Utopiat ja dysutopiat

Tulevaisuudentutkimuksen piirissä (mm. Yoneji Masuda, Alvin Toffler jne.) on harrastettu paljonkin keskustelua tietoyhteiskunnan kehittämismahdollisuuksista. Tietoyhteiskuntaa on lähestytty tulevaisuudentutkimuksessa mm. utopioiden, dysutopioiden, analogioiden, raideaajattelun, trendiajattelun, skenaarioajattelun, evolutiionaarisen ajattelun ja heikkojen signaalien monitoroinnin kautta. Heinonen käyttää omassa tietoyhteiskunta-analyyssissään tulevaisuudentutkimukselle ominaisten utopian kehittelyn (ts. tietoyhteiskunta megatrendinä) ja dysutopian kehittelyn (ts. tietoyhteiskunta negatrendinä) metodeja.

Odotukset tietoyhteiskunnan kehittymistä kohtaan ovat olleet kovia. Joskus on rakennettu rankkoja science fiction -tarinoita tai on kuviteltu automaattisesti "tietoyhteiskuntaraitteella" päädyttä-

vän tietoyhteiskuntaan – "tiedeuskovaisten paratiisiin", jossa ihmisen kommunikatiivinen rationaalisuus habermaslaisittain toteutuu.

Tulevaisuudentutkijat ja monet tiedotustutkijatkin ovat kiitettävällä tavalla osallistuneet tietoyhteiskunnasta ja sen kehityksen sisällöstä käytyyn keskusteluun. Hyvänä tuoreena esimerkkinä ovat olleet Esa Väliwerosen uraauurtavat tutkimukset ympäristöongelmien käsittelystä tieteen valossa.

Länsimaisten yhteiskuntien historiallinen kulttuurirevoluutio eri murrosvaiheineen keräilytaloudesta maatalouteen, maataloudesta teollisuusyhteiskuntaan sekä edelleen teollisuusyhteiskunnasta tieto- tai palveluyhteiskuntaan on yhä kiehtova tutkimusaihe tulevaisuudentutkimuksen kannalta. Nykyään tieto nähdään yhä selvemmin tietoyhteiskunnassa "neljänneksi" tuotannontekijäksi työn, maan ja pääoman rinnalla. Ehkä seuraava tutkimusaihe tulee olemaan se, mitä seuraa tietoyhteiskunnan mahdollisesta toteutumisesta? Voiko tieto lisätä liikaa ihmisen kokemaa tuskaa?

Tietoyhteiskunnasta käydyt keskustelut ovat olleet toisaalta voimakkaasti teknologiaan ja tieteen mahdollisuuksiin uskovia, toisaalta on esiintynyt voimakasta teknologia- ja tiedepessimismä. Heinosen esittämä näkemys sijoittuu näiden välimaastoon. Analyytinen, järjestelmällinen tietoyhteiskunnan riskianalyysi ja riskien eliminoinnin ongelma on toistaiseksi saanut aikaan vähän huomiota tulevaisuudentutkimuksessa, vaikka Ulrich Beck herätti ainakin sosiologit ruususen unestaan 1980-luvun lopussa riskiyhteiskunnasta käynnistämällään keskustelulla. Juuri tähän mielenkiintoiseen tutkimuskenttään Sirkka Heinonen on tutkijana tarttunut. Kirjan alaotsake "riskeistä mahdollisuuksiin" kuvaa juuri tutkimusongelman luonnetta.

Megatrendeistä negatrendeihin

Tutkimuksen tekeminen tietoyhteiskunnan negatrendeistä – eikä vain megatrendeistä – on tärkeä haaste viestintäjärjestelmän toimi-

vuutta arviovalle tulevaisuudentutkimukselle. Kirjailaan Sirkka Heinonen siirtääkin Beckin jo klassiseksi muodostuneen riskiyhteiskuntakritiikin myös tulevaisuudentutkimuksen tutkimusongelmaksi.

Riskiajattelu merkitsee muutuvaa suhdetta tulevaisuuteen. Tämä onkin Heinosen kirjan ehkä merkittävin tiedotustutkimukseen liittyvä kontribuutio. Hän tutkii ihmisten eri tavoin muuttuvaa suhdetta todellisuuteen. Tästä on tiedotustutkijoiden hyvä jatkaa omilla tieteellisillä media-analyysillään. Ovathan toimittajat yhä useammin todellisia tulevaisuudentekijöitä.

Yhteiskunnan haavoittuvuuden lisääntyminen, systeemihäiriöt, robottien ja tietokoneiden virheet, tietokonerikollisuus, tietotekniikan tuottamat ongelmat ja muut vaikutukset tarjoavat laajan ja äärettömän mielenkiintoisen tutkimuskentän myös tulevaisuudentutkijalle – samoin kuin tiedotustutkijoille.

Liian usein yhteiskuntatieteilijät "tempautuvat" kriitikittömästi megatrendien valtaan ja rakentavat aivan liian yloptimistisia visioita tietoyhteiskunnan ruusuisesta kestävästä kehityksestä tulevaisuudesta. Siksi juuri negatrendien tutkimus onkin vähintäänkin yhtä tärkeää kuin megatrendien tutkimus. Mitä tapahtuu, kun tulevaisuudentutkimus löytää riskiyhteiskunnan?

Voidaanko kestävä kehitys turvata määrätietoisella tietoyhteiskunnan kehittämällä? Heinosen vastaus on: kyllä ja ei. Tutkimusraportissa tarkasteillaan tietoyhteiskuntaa sekä uhkana että mahdollisuutena kestävästä kehityksestä prosessin kannalta. Tietoyhteiskunnan mahdollisuuksiksi Heinonen näkee ympäristökasvatuksen ja -koulutuksen tarjoamat mahdollisuudet, seurannan, simuloinnin ja sääntelyn tuomat mahdollisuudet sekä erilaisten etätoimintojen (etä- ja joustotyö, etäkoulutus, etäpankki, etäkauppa, etäterveydenhuolto, etäkulutturi, etämatkailu sekä etädemokratia sekä etäosallistuminen) tuomat mahdollisuudet kestäväälle kehitykselle.

Ekoölykäs kehitys

Se, etäännykö ihminen likaa todellisuudesta etätoimintojen etäyhteiskunnassa, jää Heinonselta problematisoimatta. Tietoyhteiskunnan uhkatekijöiksi Heinonen näkee lisääntyneen yhteiskunnan haavoittuvuuden, tietokoneistamisen ympäristövaikutukset, tietokoneistamisen aiheuttamat yksilötason negatiiviset henkiset vaikutukset kuten teknofobian ja teknostressin.

Heinosen teoksen loppuosan mielenkiintoista antia on Japanin tietoyhteiskuntamallin arviointi eräänä mahdollisena tietoyhteiskuntavisiona. Tässä osiossa on paljon hyödyllistä luettavaa niille lukijoille, jotka haluavat olla perillä "virallisesta" Japanin tiede- ja teknologiapolitiikan suunnasta, johon kuuluvat mm. pyrkimykset saastuttajasta ekoölykkyyden edelläkävijäksi, *New Earth 21* -toimenpideohjelma maapallon lämpenemisen pysäyttämiseksi sekä tulevaisuushakuisen teknologiapolitiikan määritellyt suhteessa maapallon globaaliin ilmastomuutokseen.

Eri yhteyksissä Heinonen nostaa ydinkäsitteeksi ajatuksen ekoölykkästä kehityksestä, jolla tarkoitetaan kestävän kehityksen mukaista tietoyhteiskuntakehitystä. Ydinkysymykseksi muodostuu se, miten ihminen voi hallita ihmisten, teknologian ja ympäristön vuorovaikutuskehän. Mistä löytyy ekoölykkään kehityksen koordinaattori? Ovatko markkinavoimat hyvä renki vai isäntä kestävän kehityksen tietoyhteiskunnassa?

Heinosen mukaan ekoölykkään kehityksen turvaamiseksi ihmisen tulisi sekä tiedostaa että hallita samanaikaisesti sekä tekniikan mega- ja negatrendit. Tämän perusongelman suhteen esimerkiksi kaaosteorian esittämät kriittiset näkökulmat puuttuvat Heinosen kirjasta.

Heinosen tunnistamana riskitekijänä on se, että enkä lopulta saada aikaiseksi sellaisen "tietoyhteiskunta", jossa tiedon määrä kasvaa tiedon laadun kustannuksella. Eräänä lähes itsestään selvänä humanistisena ratkaisuna tietoyhteiskunnan vaikutusten

hallinnan ongelmiin Sirkka Heinonen tarjoaa ihmisen tietoisuuden kasvua. Tämä taas edellyttää mm. uudenlaisia arvoja, asenteita, ajattelutapoja ja elämäntyynejä.

Heinosen ydinkäsite "ekoölykäs kehitys" ottaa varsin annettuna tietynlaisen perushumanistisen teknologiaoptimismin ja jo ajassa olemassa olevat muutostrendit, vaikka hän toisaalta vetoaakin perusteelliseen asenteiden ja arvojen muutokseen.

Kirjasta löytyy joitakin "riskiyhteiskunnan vastarmykkyyjä", joilla näytetään olevan merkittävää relevanssia tietoyhteiskuntakeskustelun yhteydessä. Kuitenkin esimerkiksi se, että Heinonen jättää tietoyhteiskunnan riskien arvioinnin pääosin poliitikkojen vastuulle ei liene kuitenkaan täysin Beckin riskiyhteiskuntakritiikin ajatusten mukaista. Heinosen omin sanoin ilmaistuna "Poliitikkojen tehtäväksi tällöin jää päättää mitä riskejä tulee ottaa esitettyihin vaihtoehtoihin sisältyvien riskien valossa". Miksi Heinonen esittää asian näin yksioikoisesti?

Beckin mukaan juuri tietoihin liittyvien riskien määrittelyoikeuden siirtyminen professionaalisille eliiteille kuten mediaeliitin jäsenille on eräs keskeisin ongelma myös tietoyhteiskunnassa. Tietoyhteiskunnan nega- trendikeskustelussa tämä kysymys on keskeinen.

Sirkka Heinosen tutkimusraportti tietoyhteiskunnan uhkista ja riskeistä suhteessa kestävän kehityksen problematiikkaan on usua uria avaava, mielenkiintoinen ja tutustumisen arvoinen kaikille viestinnän, tietoyhteiskunnan ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen ammattilaisille.

Ehkä Ulrich Beckin esittämä "riskiyhteiskuntakritiikki" samoin kuin Georg Henrik von Wrightin "talvehtivan humanismin kritiikki" kannattaisi huomioida astetta selkeämmin pohdittaessa tietoyhteiskunnan mega- ja negatrendejä. Jo strategiakirjallisuuden perusoppikirjat esittävät, että periaatteessa tietoyhteiskunnan megatrendit tulisi hyödyntää ja negatrendit tulisi eliminoida. Jos tässä vaativassa tehtävässä lopulta onnistuttaisiin, voitaisiin ryhtyä puuhamaan "kestävän kehityksen tie-

toyhteiskunnasta".

Se, miten tietoyhteiskuntaan liittyvät positiiviset odotukset muutetaan todellisuudeksi, on vielä Heinosen kirjankin julkaisun jälkeenkin avoin kysymys Suomesa. "Tietoyhteiskunta" on kesken eräinen projekti, mutta niin on "kestävä kehityskin" – ja taitaapa olla "demokratiakin". Sirkka Heinosen esittämät hahmotelmat kestävän kehityksen tietoyhteiskuntakulttuurin sisällöstä ovat lähemmän tutustumisen arvoisia kaikille tiedotustutkijoille ja kestävän kehityksen ongelmakentstä kiinnostuneille. Heinosen teos voi jopa olla uusi merkittävä pelinavaus tiedotustutkimuksen piirissä heräävälle tulevaisuudentutkimukselle.

JARI KAIVO-OJA